

ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: КРИТЕРІЇ САМОСТІЙНОСТІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

Здійснено теоретичну розробку концепції цивільної процесуальної відповідальності в цивільному судочинстві. Зазначається, що, незважаючи на ключову роль української правової науки в реформуванні законодавства, потенціал цієї галузі залишається нерозкритим, особливо щодо фундаментальних проблем цивільного процесуального права. Особлива увага приділяється необхідності глибокого вивчення процесуальної відповідальності, оскільки недобросовісна поведінка сторін і зловживання правами стали серйозною проблемою в сучасній судовій практиці. Відзначається відсутність єдиного доктринального підходу сучасних правознавців до визначення цивільної процесуальної відповідальності. Автор пропонує розглядати примус як механізм реалізації більш широкої категорії процесуальної відповідальності, підкреслюючи, що вдосконалення законодавства вимагає чіткого закріплення основних понять і санкцій для забезпечення ефективності правосуддя.

Ключові слова: *цивільна процесуальна відповідальність, примус, заходи процесуального примусу, цивільне процесуальне правопорушення, зловживання процесуальними правами, недобросовісна процесуальна поведінка, санкції, цивільне судочинство, правосуддя, диспозитивність, учасники судового процесу.*

Hulyk Andriy. Procedural liability in civil proceedings: criteria of independence and functional purpose

This article is devoted to a critical assessment and theoretical development of the concept of civil procedural liability in civil proceedings. The author argues that, despite the key role of Ukrainian legal science in reforming legislation, the potential of this field remains untapped, especially with regard to fundamental issues of civil procedural law. Particular attention is paid to the need for an in-depth study of procedural liability, as unscrupulous behaviour by the parties and abuse of rights have become a serious problem in modern

---

© ГУЛИК Андрій Григорович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»; ORCID: 0000-0001-5390-1812

judicial practice. The scientific work notes the absence of a unified doctrinal approach to the definition of civil procedural liability among contemporary legal scholars. The author proposes to consider coercion as a mechanism for implementing a broader category of procedural liability, emphasising that the improvement of legislation requires a clear definition of basic concepts and sanctions to ensure the effectiveness of justice.

Key words: *civil procedural liability, coercion, measures of procedural coercion, civil procedural offence, abuse of procedural rights, unfair procedural behaviour, sanctions, civil proceedings, justice, disposability, participants in the judicial process.*

В умовах безперервних змін законодавства, формування сталої судової практики й пошуку такої нормативної конструкції цивільного судочинства, яка відповідатиме очікуванням і потребам суспільства, важлива роль належить українській правничій науці, потенціал якої, як вважаємо, ще не розкритий повною мірою. Обґрунтувати найдоцільніші шляхи вирішення ключових проблем правознавства, визначити напрями довгострокового розвитку судових процедур, спрогнозувати майбутнє сфери цивільної юрисдикції – одне з головних завдань юридичної теорії. Тому видається виправданим звернення до наукової проблематики, яка має фундаментальне значення для здійснення правосуддя у цивільних справах і яка, проте, не була розвинена в працях вітчизняних теоретиків судового права та цивільного процесу або не дістала належного вирішення.

Авторський дослідницький інтерес вже був зосереджений на вивченні проблем оптимізації цивільного судочинства, основні підсумки якого були представлені юридичній громадськості та отримали позитивні відгуки [1].

Продовжуючи акцентувати зусилля на необхідності підвищення ефективності цивільної процесуальної діяльності, пропонуємо більш детально зупинитися на питаннях процесуальної відповідальності, котрі, як показує власний багаторічний суддівський досвід, часто випускаються законодавцем з уваги, а учасники судового процесу не завжди дбайливо ставляться до вимог цивільної процесуальної форми. Цілком очевидно, що правосуддя неможливо уявити без заходів забезпечення нормативного порядку його функціонування. Ця теза може бути підкріплена й багатим історико-правовим спадком вітчизняної правової думки

та законодавства, непорушними правовими традиціями українського народу.

Як зазначила М. О. Фесик, проблема процесуальних правопорушень та відповідальності за їх вчинення була відома вже з найдавніших часів. Однак єдиного підходу до процесуальної відповідальності з плином часу так і не було вироблено, законодавець йшов шляхом закріплення переважно майнової відповідальності та фрагментарного запровадження деяких заборон чи обмежень у використанні цивільних процесуальних прав [2, с. 36]. Ці тенденції найчіткіше простежуються на прикладі однієї з видатних пам'яток національної правової культури – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Пам'ятка, звісно, стосується складного періоду боротьби Гетьманщини за автономію, можливість жити за своїми правами та вольностями. Вона охоплює достатньо широке коло заходів процесуальної відповідальності, які могли застосовуватися як до учасників спірної справи, так і до посадових осіб.

Основні заходи процесуальної відповідальності в ту епоху включали грошові штрафи та відшкодування збитків, арешт і тюремне ув'язнення, а також примусове виконання судових рішень. Зокрема, детально регламентуючи несприятливі наслідки за порушення, вчинені в ході самого судового процесу, «Права, за якими судиться малоросійський народ» передбачали, що повірений, який навмисно програв справу, змовившись із протилежною стороною, повинен був подвоїти збитки своєї сторони та міг бути покараний арештом або жорстоким тілесним боєм, а залежно від важливості справи – відрізанням язика. За ненавмисне упущення через недбалість передбачався арешт на чотири тижні; якщо відповідач, викликаний до суду, не бажав відповідати або пішов до винесення рішення, демонструючи впертість і непослух суду, то судді повинні були присудити позов позивачеві за його доказами; за образу, удар рукою або поранення кого-небудь в суді винний підлягав шеститижневому арешту і штрафу [3, с. 83, 122, 123, 141].

Історико-правовий контекст у дослідженні природи та конкретних заходів відповідальності в цивільному судочинстві, безумовно, корисний, хоча він служить лише додатковим методологічним інструментарієм її пізнання, що сприяє цілеспрямованим і науково обґрунтованим реформам цивільного процесуального законодав-

ства, а в ширшому плані – поліпшенню якості правосуддя, зміцненню довіри до судової влади, забезпеченню справедливого судового розгляду для кожної людини та громадянина.

Переходячи до осмислення питань, що розглядаються, відразу обмовимося, що в сучасній юридичній літературі немає загальної думки щодо можливості виділення цивільної процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності. Зокрема, М. Й. Штефан писав, що цивільна процесуальна відповідальність – це встановлені нормами цивільного процесуального права та забезпечувані державним примусом заходи впливу на правопорушника у вигляді покладання на нього обтяжливого нееквівалентного (додаткового) обов'язку або некомпенсованого позбавлення прав майнового або особистого характеру щодо вчинення певних цивільних процесуальних дій або застосування інших заходів державного примусу за вчинення протиправних цивільних процесуальних дій (бездіяльності) [4, с. 195-200].

У контексті запропонованого доктринального підходу І. М. Лукіна наголошувала, що цивільна процесуальна відповідальність – це встановлені нормами цивільного процесуального права заходи процесуального примусу, що застосовуються судом у встановленому законом порядку до учасників цивільного процесу (осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу) за скоєння цивільного процесуального правопорушення у вигляді позбавлення порушника суб'єктивного цивільного процесуального права чи покладання на нього нових або додаткових обов'язків [5, с. 9-12].

Г. П. Тимченко цивільну процесуальну відповідальність розглядав у контексті санкцій за невиконання будь-яких цивільних процесуальних обов'язків і відзначав, що такою санкцією може бути відмова у виконанні процесуальної дії або неможливість реалізації особою свого цивільного процесуального права [6, с. 206-212].

М. О. Фесик цивільну процесуальну відповідальність аналізує під кутом зору процесуальної дисциплінованості як процесуального обов'язку учасників судового процесу, характерними рисами якого є: усвідомлена необхідність слідування нормам цивільного процесуального законодавства; здійснення процесуальних дій із врахуванням добросовісного виконання своїх процесуальних обов'язків; усвідомлення того, що недодержання встановленого

законом порядку провадження у справі чи невиконання (неналежне виконання) процесуальних обов'язків спричиняє несприятливі процесуальні наслідки; означає позитивне оцінювання своєї процесуальної діяльності з боку держави та інших учасників судового процесу [2, с. 7-8].

Як відомо, основна теза проти виділення цього виду юридичної відповідальності полягає у тому, що законодавство не містить поняття «цивільне процесуальне правопорушення» як формальної підстави її застосування. Крім того, примус у цивільному судочинстві не відповідає диспозитивному методу правового регулювання у сфері цивільних процесуальних відносин, оскільки вони ґрунтуються на ініціативі сторін, а не на владному підпорядкуванні. Як підкреслювали дослідники, процесуальний примус у регулюванні цивільних процесуальних відносин не може ґрунтуватися на конструкції юридичної відповідальності з огляду на те, що законодавство не передбачає такого виду правопорушення, як цивільне процесуальне [7, с. 462-463].

Спробуємо сформулювати авторські судження щодо цивільної процесуальної відповідальності та характер доцільних заходів примусу в цивільному судочинстві. Як базову висловимо гіпотезу про те, що в процесуальній доктрині досі зберігається глибока суперечність між розумінням відповідальності та примусу як необов'язкового елемента системи правосуддя і як сутнісної риси цивільної процесуальної форми. З одного боку, принципи диспозитивності та змагальності як первинні для цивільного судочинства, з іншого – процесуальна діяльність немислима без втілення владних засад. Це обумовлює щонайменше низку теоретичних питань, які потребують якнайшвидшого вирішення: які межі судового розсуду, чи виступає цивільна процесуальна відповідальність виключно гарантією диспозитивності тощо. Вирішення поставлених проблем вимагає, на нашу думку, розробки нової теоретичної моделі правосуддя у цивільних справах, що передбачає діалектичну єдність примусу та диспозитивності.

Розглядаючи цивільні процесуальні правопорушення як об'єктивну реальність, що існує в рамках дії функціональних принципів цивільного процесу, варто зазначити наступне. Цивільний процес визначає публічно-правовий механізм захисту інтересів суб'єктів права. Будь-який учасник судового процесу вступає у владні відно-

сини із судом, беручи на себе встановлені законом цивільні процесуальні обов'язки. Порушення цих обов'язків можна інтерпретувати як процесуальні правопорушення. Визнання наявності цивільних процесуальних правопорушень не тільки збагачує цивільну процесуальну доктрину, сприяючи проведенню адекватної кваліфікації протиправної процесуальної поведінки, а й систематизує судову практику, надаючи судам належний понятійно-категоріальний апарат для застосування санкцій цивільних процесуальних норм.

Поза тим, треба враховувати, що сучасна судова практика постійно стикається з проблемою, яка раніше не була характерна для вітчизняного цивільного процесу, – недобросовісною поведінкою сторін і зловживанням процесуальними правами, що спотворює сутність правосуддя. Як правило, цивілістична наука та судове правозастосування, розмежовуючи активне правомірне використання процесуальних прав та зловживання правом, бере до уваги наявність формального права. Сторона використовує можливості, передбачені процесуальною нормою; суперечність мети – процесуальна дія здійснюється не для захисту порушеного права чи інтересу, а для іншої, протиправної мети; заподіяння шкоди. Недобросовісна процесуальна поведінка завжди завдає шкоди інтересам іншої сторони або публічному інтересу у відправленні правосуддя; усвідомлення протиправності своєї діяльності – використання процесуальних прав на зло. Тому зловживання процесуальними правами є найскладнішою для доказування формою цивільного процесуального правопорушення, оскільки приховується під добросовісною реалізацією диспозитивних правомочностей. У цьому плані всебічне вивчення цивільної процесуальної відповідальності є необхідною умовою для розробки ефективних механізмів протидії вищезазначеним негативним явищам. Водночас заходи відповідальності та примусу повинні бути спрямовані не тільки на захист інтересів правосуддя, а й індивідуальних інтересів учасників судового процесу. Пошук необхідного балансу – завдання законодавця, правової науки та юридичної практики.

Не можна не помітити й ту обставину, що ЦПК України, прямо не згадуючи про процесуальну відповідальність, містить фрагментарні й часто несистемні норми щодо заходів процесуального примусу. Відповідно до ст. 143, 144 ЦПК України заходами про-

цесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства. Заходами процесуального примусу є: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; привід; штраф.

Важливо уточнити, що цивільна процесуальна відповідальність розкриває свою природу шляхом закріплення заходів процесуального примусу. Категорія «примус», досліджувана філософською наукою, із зрозумілих причин набула значного поширення також в юридичній теорії та практиці. Втім для вітчизняного дослідника цивільного судочинства проблематика процесуального примусу не є чимось абсолютно новим.

К. В. Куцик під цивільним процесуальним примусом розуміє фізичний або моральний (психологічний) вплив держави на учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання, для забезпечення їх належної поведінки під час розгляду цивільної справи, який у вигляді встановлених законом правообмежень застосовується безпосередньо судом або за його дорученням іншими уповноваженими особами у випадках, коли авторитет закону та суду і переконання в необхідності виконання нормативних приписів виявляються недостатніми [8, с. 70-71].

О. В. Рожнов обстоював точку зору, що заходи процесуального примусу застосовуються з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання процесуальними правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства [9, с. 84-89].

М. О. Фесик аналізує призначення цивільного процесуального примусу в аспекті необхідності встановлення певних обмежень у здійсненні процесуальної діяльності учасників судового процесу з метою відповідності їх процесуальної поведінки вимогам закону. Правознавець доводить, що примус у цивільному судочинстві – це процесуальні засоби, наявні в розпорядженні суду, які забезпечують процесуальну поведінку всіх учасників судового процесу, спрямовану на виконання вимог цивільного процесуального закону

щодо добросовісного використання процесуальних прав, неухильного виконання процесуальних обов'язків і дотримання законного порядку здійснення правосуддя у цивільних справах [2, с. 7-8].

Оцінюючи пропоновані визначення поняття «примус», вважаємо актуальним встановлення взаємозв'язку між цивільною процесуальною відповідальністю та примусом.

У найзагальнішому вигляді можна говорити про примус як механізм реалізації цивільної процесуальної відповідальності. Заходи процесуального примусу (штраф, попередження, привід тощо) застосовуються судом до учасників процесу як наслідок їхньої неправомірної поведінки. Це підкреслює, що поняття, які розглядаються, хоча і є досить близькими за значенням і спрямовані на досягнення завдань цивільного судочинства, проте зовсім не тотожні. До того ж слід зважати, що не всі несприятливі наслідки є заходами процесуального примусу. Цивільна процесуальна відповідальність може реалізовуватися не лише через заходи процесуального примусу, перелічені у ст. 144 ЦПК України. Вона також включає інші несприятливі процесуальні наслідки, які є проявом відповідальності за недотримання вимог цивільного процесуального законодавства, але не завжди класифікуються як заходи примусу в їх вузькому розумінні. Через те цивільний процесуальний примус є складовою ширшої категорії – цивільної процесуальної відповідальності. Відповідальність – це сам обов'язок зазнати негативних наслідків за неправомірну поведінку, а примус – це конкретні процесуальні дії та засоби, які суд застосовує для втілення цих наслідків у життя. У цьому сенсі важлива подальша теоретична розробка заходів процесуального примусу; створення чітких і диференційованих підстав та процедур їх застосування; конкретизація складів цивільних процесуальних правопорушень, і найперше – обґрунтування нових видів зловживань процесуальними правами.

Нарешті, положення щодо верховенства права як ключової вимоги на шляху до гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу передбачає побудову національної моделі цивільного судочинства, яка б забезпечувала результативність процесуальної діяльності та не порушувала фундаментальні принципи судового процесу.

Не буде помилковою теза про те, що без відповідальності цивільна процесуальна форма розгляду та вирішення спірних

справ позбавляється ефективності та обов'язковості. З урахуванням того, що ЦПК України передбачив лише окремі заходи процесуального примусу, вдосконалення законодавства в цій частині має бути спрямоване на законодавче закріплення основних понять і категорій вчення про цивільну процесуальну відповідальність, більшої кількості цивільних процесуальних обов'язків і санкцій за їх невиконання, розширення засобів впливу на учасників спірної справи, які допускають недобросовісну процесуальну поведінку або зловживання процесуальними правами. Вибір варіанту вирішення цих проблем – окремий розділ щодо цивільної процесуальної відповідальності або регламентація заходів примусу в ході розгляду цивільної справи - залишається за законодавцем. У будь-якому випадку проблематика цивільної процесуальної відповідальності та примусу є важливою в світлі необхідності забезпечити одночасно широку свободу сторін щодо розпорядження належними їм правами та справедливе здійснення правосуддя у цивільних справах.

Отже, можна констатувати теоретичне значення процесуальної відповідальності та суперечності в доктрині цивільного процесуального права, вирішення яких можливе в рамках розробки нової нормативної моделі здійснення правосуддя у цивільних справах, єдиних доктринальних підходів до розуміння сутності відповідальності та примусу, виявлення їх взаємозв'язку, конкретних заходів протидії недобросовісній процесуальній поведінці та зловживанню процесуальними правами, пропозицій щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства.

1. Гулик А. Г. Оптимізація цивільного судочинства: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... докт. юрид. н. Київ, 2001. 30 с. 2. Фесик М. О. Цивільна процесуальна відповідальність: дис. ... докт. філософії. Київ, 2025. 200 с. 3. Права, за якими судиться малоросійський народ / відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко; упор. та авт. нарису К. А. Вислобоков; ред. кол.: О. М. Мироненко, К. А. Вислобоков, І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемшученко. НАН України. Інститут держави і права імені В. М. Корецького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 548 с. 4. Штефан М. И. Гражданская процессуальная ответственность. *Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций* / отв. ред. Я. Н. Шевченко, А. А. Собчак. Киев: Наук. думка, 1988. 262 с. 5. Лукіна І. М. Цивільна процесуальна відповідальність: автореф. дис. ...

канд. юрид. н. Харків, 2011. 20 с. **6.** Тимченко Г. П. До питання про цивільну процесуальну відповідальність. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 206-212. **7.** Курс цивільного процесу: підруч. / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с. **8.** Куцик К. В. Заходи процесуального примусу в цивільному судочинстві: дис. ... канд. юрид. н. Київ, 2017. 187 с. **9.** Рожнов О. В. Штраф в системі заходів процесуального примусу. Актуальні питання цивільного права та процесу. *Право та інновації*. 2018. № 4 (24). С. 84-89.

References

1. Hulyk A. H. Optymizatsiia tsyvilnoho sudochynstva: problemy teorii ta praktyky: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. n. Kyiv, 2001. 30 s. **2.** Fesyk M. O. Tsyvilna protsesualna vidpovidalnist: dys. ... dokt. filosofii. Kyiv, 2025. 200 s. **3.** Prava, za yakymy sudytsia malorosiyskyi narod / vidp. red. ta avt. peredm. Yu. S. Shemshuchenko; upor.. ta avt. narysu K. A. Vyslobokov; red. kol.: O. M. Myronenko, K. A. Vyslobokov, I. B. Usenko, V. V. Tsvietkov, Yu. S. Shemshuchenko. NAN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho; Instytut ukrainskoi arkhheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho. Kyiv, 1997. 548 s. **4.** Shtefan M. Y. Hrazhdanskaia protsessualnaia otvetstvennost. *Povyshenye roly hrazhdansko-pravovoi otvetstvennosti v okhrane prav y ynteresov hrazhdan y orhanyzatsiy* / otv. red. Ya. N. Shevchenko, A. A. Sobchak. Kyev: Nauk. dumka, 1988. 262 s. **5.** Lukina I. M. Tsyvilna protsesualna vidpovidalnist: avtoref. dys. ... kand. yuryd. n. Kharkiv, 2011. 20 s. **6.** Tymchenko H. P. Do pytannia pro tsyvilnu protsesualnu vidpovidalnist. *Pravova derzhava*. 2017. Vyp. 28. S. 206-212. **7.** Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruch. / V. V. Komarov, V. A. Bihun, V. V. Barankova ta inshi. Za red. V. V. Komarova. Kharkiv: Pravo, 2011. 1352 s. **8.** Kutsyk K. V. Zakhody protsesualnoho prymusu v tsyvilnomu sudochynstvi: dys. ... kand. yuryd. n. Kyiv, 2017. 187 s. **9.** Rozhnov O. V. Shtraf v systemi zakhodiv protsesualnoho prymusu. Aktualni pytannia tsyvilnoho prava ta protsesu. *Pravo ta innovatsii*. 2018. № 4 (24). S. 84-89.

Hulyk Andriy. Procedural liability in civil proceedings: criteria of independence and functional purpose

This article is devoted to a critical assessment and theoretical development of the concept of civil procedural liability in civil proceedings. The author argues that, despite the key role of Ukrainian legal science in reforming legislation, the potential of this field remains untapped, especially with regard to fundamental issues of civil procedural law. Particular attention is paid to the need for an in-depth study of procedural liability, as unscrupulous behaviour by the parties and abuse of rights have become a serious problem in modern judicial practice. The scientific work notes the absence of a unified doctrinal approach to the definition of civil procedural liability among contemporary legal scholars. The author proposes to consider coercion as a mechanism for implementing a broader category of procedural liability, emphasising that the

improvement of legislation requires a clear definition of basic concepts and sanctions to ensure the effectiveness of justice.

The work focuses on issues of procedural liability, which is dictated by the need to improve the efficiency of civil procedural activity. The author notes that these issues are often overlooked by legislators, and that participants in proceedings do not always conscientiously adhere to the requirements of the procedural form. The author puts forward a basic hypothesis that procedural doctrine retains a profound contradiction between the understanding of liability and coercion (as optional elements) and their understanding as essential features of the civil procedural form. This contradiction stems from the need to combine the principles of discretion and adversarial proceedings with the embodiment of authoritarian principles in procedural activity. Resolving these problems requires the development of a new theoretical model of civil justice that provides for the dialectical unity of coercion and discretion.

he author examines civil procedural violations as an objective reality, existing within the framework of the functional principles of civil procedure. Violations of civil procedural obligations are interpreted as procedural violations. Particular attention is paid to the problem of bad faith behavior of the parties and the abuse of procedural rights, which distorts the essence of justice. Abuse of rights is the most difficult form of civil procedural violation to prove.

It is noted that the Central Procedural Code of Ukraine, while not directly mentioning procedural liability, contains fragmentary and unsystematic provisions on procedural coercive measures. Civil procedural liability reveals its nature through the establishment of procedural coercive measures. Coercion is the mechanism for enforcing civil procedural liability. Coercive measures are applied by the court as a consequence of unlawful conduct. Improvements to legislation should be aimed at: legislative consolidation of the basic concepts and categories of the doctrine of civil procedural liability, an increase in the number of civil procedural obligations and sanctions for failure to comply with them, and an expansion of the means of influencing participants who engage in bad faith behavior or abuse of rights.

Key words: civil procedural liability, coercion, measures of procedural coercion, civil procedural offence, abuse of procedural rights, unfair procedural behaviour, sanctions, civil proceedings, justice, disposability, participants in the judicial process.